

Lengyelbunda, elszántság:
Apponyi Albert a bécsi átszálláskor,
útban a párizsi békekonferenciára.
(Jobbra hátul, sapkában Teleki Pál)

MAGYAR BÉKEDELEGÁCIÓ PÁRISI UTJA
APPONYI A BÉCSI PÁLYAUDVARON,
MELETTE GRÓF TELEKI PÁL
(VASADY OTTÓ FÖLVÉTELE)

ABLONCZY BALÁZS

[1920]

HANINCS
TRIANON

ALTERNATÍVAKERESÉS
A TÖRTÉNETI MAGYARORSZÁG
ÖSSZEOMLÁSÁNAK
IDŐSZAKÁBAN

Unásig ismételt közhely, hogy a „mi lett volna, ha...” történelmietlen felvetés. Ez egyáltalán nincs így. A történeti lehetőségek vizsgálata fontos része a történész mérlegelőmunkájának. Elengedhetetlen ugyanakkor, hogy az elemzéshez rendelkezésünkre álljon a lehető legtöbb adat a történeti alternatíva felvázolásához, a csomópontok és az elágazások vizsgálatához. A világháborús összeomlás és Trianon kapcsán sincs birtokunkban minden adat, de talán nem érdektelen megvizsgálni a magyar történeti közbeszéd néhány toposzát. Bemutatni, hogy mi volt valóban sorsdöntő mozzanat, és mi volt olyan pillanat, amit csak az utókor stilizált annak. Milyen lehetőségei voltak a magyar politkának a háború végén, hogy élt ezekkel a lehetőségekkel és mit tehetett volna? Az alábbi gondolat kísérletek részben a mérlegelés, részben a szabadjára eresztett fantázia termékei: ilyenként kell kezelni őket.

HA A MONARCHIA MEGNYERI A HÁBORÚT...

Tulajdonképpen megnyerte. A kettős birodalom céljai a háború elején meglehetősen szolidak voltak: Szerbia megbüntetése, dominancia a Balkánon, az orosz veszély elhárítása. Az annexió nélküli békét a magyar politikai elit is pártolta: elsősorban azért, mert újabb nemzetiségi tömegek megjelenése az országban a nagyon is törékeny etnikai egyensúly felborulását jelentette volna. Bár a széleken, a magyar imperialisták körében megjelentek hőbortos elképzelések a gyarmatok újraosztásáról, líbiai magyar alkirályságról és magyar ortodox pátriárkátusról vagy a magyar határok előretolásáról a Dinári-hegységig, a politikai elit alapvetően óvatos maradt, maga Tisza István is nagyon megfontolt volt e tekintetben. Ráadásul a közvélemény is tartott a német győzelemtől.

A visszafogottságnak köszönhető, hogy például az 1918. májusi bukaresti béke kétségtelenül szigorú – bár elsősorban gazdasági következményekkel járó, így például az Európai Duna Bizottság jogosítványait megszerző – rendelkezései dacára Románia nem szenvedett nagyobb mértékű területi veszteséget. A valamivel több, mint 5000 négyzetkilométeres területi veszteséget – a határok előretolását a Kárpátok déli és keleti előteréig (ebből valamivel több, mint 3000 négyzetkilométer esett a magyar-román határra) és a Bulgária javára elveszített Dobrudzsát – bőven ellensúlyozta Besszarábia hallgatólagosan elismert román annexiója. (Ez a béke hozta magával a teljes felekezeti egyenjogúsítást is a romániai zsidók számára.)

Az 1918 márciusában megkötött breszt-litovszki béke pedig kitarta a kaput Kelet felé a német és kisebb részben az osztrák–magyar tőke előtt. Ukrajnában, a Baltikumban és Dél-Oroszországban a központi hatalmak hegemón szerepre tettek szert; nem volt olyan kóbor német herceg, akít ebben az időben ne kínáltak volna meg a litván vagy albán trónnal. A központi hatalmak hadseregei a caporettoi áttörés után Velence előtt álltak, a Balkánon pedig a szerb összeomlás és Montenegró elfoglalása után messze délen, a mai Macedóniában zajlottak már a harcok. A piavei offenzíva 1918. június közepi összeomlásáig az átlag újságolvató nyugodtan hihette azt, hogy minden a legnagyobb rendben van, és a Monarchia egyre nyomasztóbb német

segítséggel elérte háborús céljait, a következő stádium a béke.

Természetesen a Monarchia számára kedvező rendezés esetén sor került volna a struktúra finomhangolására; a békék ratifikálására és a Monarchiával szemben nem ellenséges kormányok/rendszerek hatalomba emelésére s a megszerzett régiók könyörtelen gazdasági kihasználására. De a híradások szövegei ekkor már a békéről szóltak inkább, nem a győzelemtől. Mindenki érezte, hogy a Monarchia, annak ellenére, hogy sokak számára váratlanul jól helytállt a háborúban – sokkal jobban, mint az Orosz Birodalom –, valójában erőforrásai végére ért.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy évtizedes időtávlatban a Monarchia addigi formájában (közjogi struktúra és államterület) aligha maradhatott volna

meg egy, a szabadságjogokat többé-kevésbé tisztelő rezsim keretében. Más a helyzet, ha a Monarchia olyan autokratikus irányt vesz (például egy katonai diktatúra révén), mint a Szovjetunió vagy az Oszmán Birodalom. Az osztrák–magyar katonai körök prepotenciájának már egyre erősödő jelei voltak a háború alatt, de ezek azért elég messze voltak a politikai hatalom megragadásának lehetőségétől. Ráadásul egy ilyen típusú hatalomgyakorlás ellen a magyar elit elsőként lázadt volna fel. Egy autokratikus rezsim fékezhetne volna a nemzetiségek önállósodási törekvéseit, de hosszabb távon biztosan nem lehetett volna alternatíva.

A 19. század eleje óta eltelt időszak dinamikája, a térségbeli három nagy birodalom bomlása nyomán mára létrejött csaknem kéttucatnyi állam példája

A korszakban nagy tömegű ember és áru mozgatására a legalkalmasabb eszköz a vonat volt: a vasút stratégiai jelentőséggel bírt a trianoni határok meghúzásában is

azt mutatja, hogy a nacionalizmusok dinamikus áradásának egyszerűen képtelenség volt gátat vetni. Ezek a nacionalizmusok erőteljes, modernizáló mozgalmak voltak, és bár sok esetben szűk értelmiségi körökből, olyan aktivista közegekből indultak ki a 19. században, amelyek – akár anyagilag, akár elvi síkon – érdekelték voltak a nemzeti eszme minél hatékonyabb terjesztésében és a hibrid vagy a nemzetileg indifferens attitűdök felszámolásában, a 20. század első évtizedeire a legeldugottabb régiókat is elérték a modern közvélemény-formálás eszközei, a sajtó és a távközlési eszközök segítségével felgyorsult a hírek áramlása, így az új eszmék behatolhattak a társadalom minden kis szegletébe. És az így formálódó új közvélemény jellegadó csoportjai elsősorban többségükben nem a Monarchia változatlan fenntartásában voltak érdekeltek: vagy a társadalmi reform foglalkoztatta őket, vagy éppenséggel az elszakadás.

Tehát egy nyertes háború átmenetileg megmenthette volna a Monarchiát és benne a Magyar Királyságot, még akár gyarmatokat is juttathatott volna

neki – mondjuk Líbiában, az olaszok rovására –, de középtávon csak valamilyen autoriter rendszerként maradhatott volna fenn (akár egy Habsburg uralkodóval, akár nélküle), amely elreteszeli a demokratikus akaratnyilvánítás útját a nemzetiségi mozgalmak elől. Hosszabb távon viszont erősen kétséges volt a fennmaradása. Más kérdés azonban, hogy az összeomlás úgy következett volna-e be, mint 1918-ban. Tehát azt végképp nem tudjuk megmondani, hogy Magyarország egy majdani felbomlás esetén a trianoni határok mentén szakadt volna-e szét.

HA TISZA ISTVÁN ÉLETBEN MARAD...

Tisza tragikus halála sok visszatekintőben azt a képzetet kelthette, hogy „erős emberként” megmenthette volna az országot. Ez a képzet azonban egy korábbi kép – az erős, hajthatatlan, küldetéses politikus századelőtől formálódó imázsának – projektálása. Valójában Tiszánál aligha volt gyűlöltebb közéleti férfiú 1918 Magyarországon. Ez az indulat a zsebkendőszavazás, az obstrukció és általában első miniszterelnöksége óta fokozatosan alakult ki ellene, és nagyban hozzájárult a modern tömegsajtó elterjedése, különösen az 1910-ben alapított *Az Est*. Ugyanakkor – a közkeletű vélekedéssel szemben –

nem a Galilei-kör tagjai vagy a Jászi Oszkár köré tömörült polgári radikálisok jártak az élen a közhangulat gerjesztésében, a Függetlenségi Párt(ok) prominenseit, értelmiségét, választóit legalább ugyanekkora felelősség terheli a kialakult gyűlöletért.

Míg azonban a baloldali értelmiség egy része a „reakciós”, „juncker” nagybirtokest és politikust, esetleg a liberális kapitalizmus barátját, a választójog kiterjesztésének ellenfelét látta a miniszterelnökben, a függetlenségi és a protestáns értelmiség nem elhanyagolható része elsősorban a rendíthetetlen 67-est és a dinasztia hívét gyűlölte benne. Az 1914 utáni években pedig a közvélemény jelentős része a háborús kitarítás prófétáját látta Tiszában – nem tudva a kormányfő kezdeti vonakodásáról a hadba lépéssel kapcsolatban.

A politikus maga is tisztában volt a felé áradó indulatokkal: meggyilkolása előtt írt utolsó leveleiben már a forradalmi állapotok lecsitulása utáni pályafutásáról töprengett. *„Attól félek, hogy a béke megkötéséig semmit sem tehetünk arra, hogy más kezekbe juttassuk az ország kormányzatát”* – írta három nappal a halála előtt Réz Mihálynak. *„Igyekszem magamtól a kétségbeesést*

Leszerelésre várva: tíznapi zsoldot és egy tányér levest kapott az 1,2 millió leszerelő

távol tartani s lelki egyensúlyomat fenn tartani úgy, hogy hasznomat vehessék még, ha rám kerül a sor” – tette hozzá. „Ma már égő gyújtó volnék a puskaporos hordóban” – írta ugyanekkor József főhercegnek, aki kormányalakításra akarta rábírní. Néhány nappal később Budapesten már Tisza Istvánról mintáztott, felakasztott szalmabábukat lengetett a szél, és a koporsóját szállító vonatra is rálóttak a Keleti pályaudvaron. Temetésekor Geszten a saját parasztjai fordultak szembe a gyászoló gyülekezettel.

Ilyen körülmények között aligha lehet, hogy Tisza élére tudott volna

állni egy szükségképpen plebejus indutató, a régi világgal leszámoló, ugyanakkor honvédő háborúnak. Erre nemcsak azért nem lett volna alkalmas, mert nem voltak hadvezéri képességei és képzettsége – jóllehet személyes bátorsága és a fronton, huszárezrede élén szerzett tapasztalata nem kétséges –, hanem mert személyében azt a régi világot képviselte, amelytől mindenki szabadulni akart. Andrásytól a fiatal Márai Sándoron át Károlyi híveiig és a szociáldemokratákig. A felé áradó gyűlölettel kapcsolatban nemcsak Ady nekivadult mondatait idézhetjük a „vad, geszti bolondról”. Lendvai István, a húszas évek egyik vezető jobboldali, fajvédő publicistája (és később a nyilasok áldozata) generációjával együtt látta a gróf homlokán „a rontás csillagjegyét” és „konok balkezén [...] a mozdulatot, amely fél Európa meszes göd-

reibe és a Piave iszapjába belerántotta a kegyetlenül pocskolt, rongyolt, árultatott magyarságot”, amelynek életlehetőségeit „Geszt és Lemberg felől” egyszerre szívták el.

Más kérdés, hogy egy komoly felhatalmazással bíró, a politikai elit és a közvélemény bizalmát élvező, tetterős politikus milyen hatékonysággal tudott volna fellépni abban a válságos helyzetben. Furcsamód leginkább még Károlyi Mihály lehetett volna ez a Gondviselés küldte férfiú. Felhatalmazása megvolt hozzá, legalább 1919. január közepéig-végéig, azonban a képességek hiánya, hezitálása és az antant politikájába vetett naiv bizalma képtelenné tette e szerep eljátszására.

Trianon igazi drámája nem a terület-, hanem az embervesztés, 3,2 millió magyar határokon kívülre kerülése

HA NEM SZERELIK LE A HADSEREGET...

Linder Béla hadügyminiszter elhíresült mondatát („Nem akarok többé katonát látni”) furtonfurt idézni szokás mint a magyar tehetetlenség/vakság/hazaárulás kulcsmozzanatát. Azonban azt is látnunk kell, hogy az alig több mint egy hétig miniszterkedő katonatisztnak vajmi kevés befolyása volt a katonapolitikára. Államtitkárai, Friedrich István és Böhm Vilmos gyakorlatilag Linder ellenében adták ki rendeletüket az 1895 és 1900 közötti korosztályok újbóli behívásáról, ám e felhívásnak vajmi kevesen engedelmeskedtek. November végére mintegy harminchétezer főben stabilizálódott a hadsereg létszáma (ebből mindössze kétezeren voltak a leginkább fenyegetett Erdélyben), de felszerelése, fegyelme és csapatoknak is meglehetősen hiányos volt, a létszám pedig messze esett a belgrádi egyezmény által engedélyezettől.

1919 február–márciusában Böhm Vilmos hadügyminiszter és államtitkára, Stromfeld Aurél kidolgozta egy lényegesen nagyobb, mintegy 70 ezer fős hadsereg keretét, amely formailag megfelelt a belgrádi egyezmény betűjének. A megindított toborzás azonban teljes kudarcba fulladt: a több tízezer helyre alig ötezer jelentkeztek. Ebben szerepe lehetett a csalódásnak is: a toborzók nem ígértek igazán sem földet, sem választójogot. Sikeres hadsereg-szervezést majd a Tanácsköztársaság fog végrehajtani, részben kemény állami fellépéssel.

A magyar nemzetiségű alakulatok egyben tarthatósága azért is volt erősen kétséges, mert a Monarchia hadse-

regében a nagymértékű nemzetiségi kevertség alig tette lehetővé nemzeti-
leg egynemű alakulatok létrejöttét.
A magyar többségű ezredek a közös
hadseregben és még a magyar királyi
honvédségben is törpe kisebbséget al-
kottak. Egy 1918. májusi összeírás
szerint a Monarchia hadseregének
141 közös gyalogezredéből mind-
össze 17 volt olyan, amelynek 75%-
os vagy nagyobb magyar többsége
volt, és mindösszesen 32, amelyben
a magyar elem egyáltalán abszolút
többséget alkotott. Az arány még ve-
gyesebb a honvéd gyalogezredeknel:
itt a 49-ből négyben volt 75% feletti
magyar többség. Hasonló arányokkal
találkozunk a kisebb harcértékű nép-
fölkelő ezredeknel és például a tábori
vadászzászlóaljknál is. Egyedül a huszá-
rezredeknel találni meggyőző többségű
magyar legénységet.

Nyilván megfontolást igényel, hogy
ezekben az alakulatokban milyen nem-
zetiségűek – és szellemiségűek! – vol-
tak a tisztek és az altisztek. És bár elvi-
leg nem kizárt, hogy nem magyar nem-
zetiségűek is hajlandóak legyenek har-
colni magyar nemzeti célokért – ismert
a nyugat-magyarországi harcokban sze-
repet játszó bosnyákok esete –, azért
ezt tömegesen mégsem lehet mon-
dani. 1918 végének történései inkább
azt mutatják, hogy az alakulatok szá-
mos esetben nemzetiségi választóvona-
lak mentén hasadtak, és zömében nem
is szervezték őket újjá: összevonták
őket más, töredék alakulatokkal, ami
szintén nem javította a hatékonyságot.

Ha tágabb összefüggésekben szem-
léljük a kérdést, az első világháború
után kirobbant területvédő- és terület-
visszafoglaló helyi háborúkkal (gondol-
junk itt akár Sziléziára, akár Karintiára,
a Baltikumra vagy a görög–török konfli-
ktusra, és ez vonatkozik a Lajtabán-
ságra is) kapcsolatban azt láthatjuk,
hogy sikeres területvédelemre hét kör-
ülmény együttes fennállása esetén
volt esély:

- 1 | Ha a területvédő akciót legalább egy
nagyhatalom hallgatólagosan vagy ak-
tívan támogatta: fegyverrel, diplomá-
ciai befolyással.
- 2 | Ha a háború és a honvédelem egy
ellenfél ellen zajlott.
- 3 | Ha időben és területileg limitált mar-
adt (tehát például népszavazással
vagy valamiféle megegyezéssel megol-
dással végződött).
- 4 | Ha a helyi lakosság támogatta a har-
colókat: nemcsak ellátással, de a védők
közé való belépéssel is, és alkalmasint

Linder elhíresült mondata sokaknak
megragadt az emlékezetében, pedig
a katonatiszt csak epizód szereplő volt –
az sem sokáig. A hadseregtől Pécs
polgármesterségén át a kalandorságig
és a jugoszláv ügynökségig: az
egyébként tehetséges katonatiszt
Linder a frontélmények hatására idegi
problémákkal küzdött és
az alkoholizmusba menekült

ennek a lakosságnak volt némi katonai
gyakorlata (lövészegyletek vagy más,
milíciajellegű alakulatok révén).

5 | Ha az irreguláris csapatok mellett
együtt maradt, összeszokott alakula-
tok is csatlakoztak a védőkhöz.

6 | Ha a katonai akciókat kiegészítette
a politikai nyomás, a diplomácia és a
kulisszák mögött zajló egyezkedés.

7 | Ha a megvédeni kívánt terület vagy
annak egy része az azt megvédeni/el-
foglalni kívánó erők fennhatósága alatt
maradt, vagy legalábbis a közigazgatás
és egyéb hálózatok révén a védekezők-
nek voltak biztos pontjaik a régióban.

Ezek a körülmények 1918–1920-ban
Magyarországon csak a nyugat-ma-
gyarországi harcok esetén voltak adot-
tak, és ott is csak 1920–1921-ben.

Sok magyar emlékiratíró említi
büszkén és a harcképesség bizonyíté-
kaként, hogy alakulata zárt rendben
ért haza Magyarországra: ez sok eset-
ben valóban így is történt, ám az

együtt maradásnak praktikus okai vol-
tak. 1918 október–novemberében ma-
gyar férfiak százezreinek kellett ha-
zajutniuk Odesszából, Verdunból, az
olasz frontról vagy éppen Kis-Ázsiá-
ból. Az utazás sokkal biztonságos-
abb volt, ha katonai rendben törté-
nt; könnyebb volt élelmet, va-
gont és mozdonyt szerezni. És
könnyebb volt megakadályozni
azt, hogy a megszerzett javakat
a közbeeső országok hivatalnokai
elvegyék, a katonáknál lévő fegy-
verrel együtt. Ezt a háborúba be-
lefáradt legénység többsége is
megértette. Ráadásul Magyaror-
szágra érkezve a leszerelési segély
ígérete is gyakorolt némi vonzerőt
a katonákra, akik egy-egy pályaudva-
ron hosszú sorban várakoztak a kifi-
zetésekre, cserébe pedig leadták a
fegyvereiket. A belgrádi katonai kon-
venció (1918. november 13.) értelmé-
ben Magyarország a belső rend fenntartására hat gyalogos- és két lovas-
hadosztályt tarthatott fegyverben to-
vábbi intézkedésig. Ez a létszám
alapesetben nem kevés, bár kiterjedt
támadó műveletekre nyilván nem lett
volna alkalmas.

Ha a katonai ellenállás esélyeit vizs-
gáljuk, a rendelkezésre álló csapatok-
kal a három vagy akár négy fronton is
folytatandó küzdelem teljesen esélyte-
len volt. Akármennyire lerongyolódott
volt a szerb vagy a román hadsereg és
akármennyire szervezetlen a csehszlo-
vák vagy az osztrák, mindegyikükkel
egyszerre a magyar hadsereg (akár har-
mincezer, akár hetvenezer, de akár,
ahogy láttuk a Tanácsköztársaság ese-
tében, jóval százezer fő feletti létszám-
mal) nem küzdhetett volna a siker esé-
lyével. 1919. április közepén a román
fronton kétszeres, a csehszlovákon há-
romszoros túlerő állt szemben a ma-
gyar hadsereg csapataival.

A déli fronton ugyan nyugalom ural-
kodott, de ott is másfél-kétszeres fran-
cia–szerb túlerővel kellett szembenéz-
nie a két leharcolt magyar hadosztály 11
zászlóaljának. Ráadásul az 1919. áprilisi
román és csehszlovák előrenyomulás
ezeket a nem teljes harcértékű magyar
alakulatokat is részben felmorzsolta: a
csapatok egyharmada megsemmisült,
felbomlott, illetve letette a fegyvert –
mint a Székely Hadosztály zöme.

A román hadsereggel szemben a Ká-
rolyi-kormány formálódó hadserege és
a Vörös Hadsereg is alulmaradt 1918–
1919 folyamán: az utóbbi a tisztai offen-
zívában úgy szenvedett vereséget,

Mellékszál ugyan, de időről időre felbukkan az a baltikumi példákra visszautaló történet is, mely szerint a Romániából visszavonuló Mackensen-hadsereg parancsnoka olyan ajánlatot tett a magyar kormánynak, hogy segít Erdélyt megvédeni. Ennek az elképzelésnek az egyik kiindulópontja valószínűleg Barkóczy-Klopsch Béla katonai író 1923-as munkája (*Mackensen vezértábornagy hadseregének átvonulása Magyarországon az összeomlás után*), amelyben szerinte „Magyarországon vonhattak volna gátat az elzúllásnak az erélyes és nagy tiszteletnek örvendő Mackensen vezértábornagy vezetése alatt megjelenő fegyelmezett német csapatok” – ami, ismerve a visszavonuló hadsereg állapotát, erősen kétséges.

Bár az Erdélybe bevonuló román csapatok valamelyest valóban tartották a németektől, általában megvárták, amíg elhagynak egy-egy erdélyi települést, és csak azután vonultak be (így például Tordára 1918 decemberében), de a háborús vereség és a forradalmi hírek miatt a visszavonuló német seregek meglehetősen viharvert állapotban haladtak át Magyarországot területén. A vasúti szállítás elégtelensége (például a szénhiány) miatt a német alakulatok sok esetben eladták felszerelésüket, fegyvereiket, járműveiket a helyi lakosságnak vagy hatóságoknak. Az összeírások szerint Debrecenben és Nagyváradon egyaránt 12 teherautót bocsátottak áruba német csapatok, és a Tanácsköztársaság

A tábornagy, aki megmenthette volna Magyarországot? August von Mackensen, a megszállt Románia volt katonai kormányzója

ság hadserege is bőven merített a lefoglalt német hadianyagból.

A budapesti feketepiac valósággal pezsgett 1919 első hónapjaiban: a német hadianyag beáramlása fellendítette az üzletet. Az Aréna úti Hollandia kávéház volt a síberek egyik kedvelt tárgyalóhelye: elég sok autógumi cserélt ott gazdát. Mackensen tábornagyot egyébként a magyar kormány – hogy eleget tegyen az antant követelésének – 1918 decemberében internáltatta Fóton, majd hozzájárult a délvidéki Futakra való továbbszállításához. Ám ebben az időszakban a hadsereg nagyobb része már Németország területén volt, és ezzel véget ért a csaknem kétszáz ezer német katona viszontagságos hazautja.

hogy létszáma támadáskor is alacsonyabb volt, mint a védekező románoké. Jóllehet a Forradalmi Kormányzótanács 1919. május végén elrendelte az általános védkötelezettséget a 18 és 45 év közötti férfiaknak, alig néhány ezer embert sikerült összeszednie, és a megjelenők többségét fizikai alkalmatlanság miatt felmentették.

Ha csak egy ellenféllel kellett volna megküzdeni, akkor Ausztria és a létrejövő Csehszlovákia katonai alakulataival lett volna képes a magyar hadsereg a siker esélyével szembeszállni. Ausztria gyenge csendőralakulatokkal és Volkswehr-egységekkel igyekezett megszállni Nyugat-Magyarországot, próbálkozását azonban a helyi magyar erők is könnyűszerrel visszaverték még 1918 végén, és a terület 1921 végéig magyar igazgatás alatt maradt.

Felső-Magyarországon is lett volna értelme – nyugat-magyarországi mintára – a fegyveres honvédelemmel, illetve népfelkeléssel és diplomáciai zsarolással kombinált ellenállásnak, dacára a csehszlovákok számbeli fölényének. Bartha Albert hadügyminiszter utasítására 1918. november közepén a helyi magyar erők és Budapestről küldött, hirtelenjében összerántott alakulatok sikeresen szorították ki Csacáról, Zsolnáról, Ruttkáról a beszi-

várgó csehszlovák csapatokat. Más példák is azt mutatják, hogy a helyi ellenállásnak ebben a korai időszakban még talán lett volna esélye – gondoljunk Balassagyarmatra vagy Mura-szombatra.

A belgrádi egyezmény nem rendelkezett az észak-magyarországi fegyverszüneti vonalokról, így jogilag a magyar kormány hivatkozhatott volna arra, hogy csak a status quót kívánja megőrizni. Valamiféle méltányos elhatárolásra tett kísérlet volt az úgynevezett Bartha-Hodža-egyezmény 1918. december 6-án, amely az etnikai határokat vette figyelembe, azonban ezt Prága sohasem fogadta el, és a karácsony előtti napon átadott, ún. első Vix-jegyzék állapotított csak meg demarkációs vonalat – nagyjából a későbbi határnak megfelelően.

1918 végén az olasz vezetés alatt álló csehszlovák csapatok a látszat ellenére eléggé dezorganizáltak voltak, nagyon hamar felütötte a fejét a csapatok körében a cseh-szlovák ellentét, a csehszlovák hadsereg legharcedtebb része, a szibériai légió pedig még nem jutott haza. A csehszlovák csapatok létszáma 1918 végén meglehetősen alacsony volt (a kassai magyar nemzetőrség és a még fungáló helyőrség állománya például önmagában

meghaladta a városba bevonuló csehszlovák hadseregét, de a helyieket demoralizálta Budapest támogatásának hiánya), és gyászos teljesítményük az északi hadjárat során dühödt kirohanásokra készítette a vezényletet átvevő francia főtiszteket.

Panaszkodtak a cseh csapatok moráljára, az olaszok „árulására” (az Olaszországból érkezett csehszlovák légió itáliai orvosai például testületileg hazamentek, így az alakulatok jó része egészségügyi szolgálat nélkül maradt 1919 májusában), arra, hogy a magyar tüzérség fölénye egészen egyértelmű a csehszlovákkal szemben. Ha a magyar kormány szívósan ragaszkodik a Bartha-Hodža-vonalhoz, és kevésbé próbál megfelelni az antant elvárásainak, valamint helyi ellenállást szimulálva megállítja a csehszlovák előrenyomulást és saját helyzetét is stabilizálni tudja (azaz nem bukik meg a Tanácsköztársaság miatt), elképzelhető, hogy a békekonferencia a magyar fél javára döntött volna. Nem az egész demarkációs vonalon, de esetleg a Csallóköz és néhány határ menti város (Kassa, Komárom, Losonc – de semmiképpen sem Pozsony) esetében, mint ahogy a Lajtabánság ügye sem egész Nyugat-Magyarországot mentette meg, hanem csak Sopront és környékét.

Rögvest hozzá kell tenni, hogy ez nagyon kockázatos vállalkozás lett volna, és a Károlyi-kormány teljesítési politikájának teljes lenullázását feltételezte, miközben a kormány nagyon sok ponton függött az antant jóindulatától: a szén- és krumpliczállításoktól kezdve a hadifogolyügyeken át a többi megszállt terület kezeléséig. Ráadásul azon kellett volna ügyködni, hogy legalább egy nagy- vagy középhatalomnak érdekében álljon Csehszlovákia meggyengítése: ez lehetett volna Lengyelország vagy Nagy-Britannia, esetleg az Egyesült Államok, amelyekkel azonban közvetlen kapcsolata Magyarországnak nem volt.

HA NINCS (VAGY HA VÉGLEG GYŐZ) A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG...

Volt-e esélye a Károlyi-féle népköztársaságnak stabilizálni Magyarország helyzetét? Ha arra gondolunk, hogy az őszirózsás forradalom kormánya épp azért kényszerült lemondásra, mert az antant ultimátuma (az ún. második Vix-jegyzék) területi szempontból megoldhatatlan dilemma elé állította a magyar

döntéshozókat, azt kell mondanunk, aligha. Amennyiben tehát a Tanácsköztársaság nem jut hatalomra, ami eleve azt jelenti, hogy az antant elnézőbb, megállítja a román csapatokat (mondjuk) a Szinérváralja–Zilah–Bánffyhyunyad–Csucsá-Vaskohsziklás–Lippa vonalon, népszavazást rendelnek el a Bánságban vagy Kárpátalján, és (ez a körülmény nagyon fontos) a kormánynak belpolitikai szempontból is sikerül stabilizálnia hatalmát, akkor a földreformmal, a választásokkal, a közellátás és a közbiztonság javításával a bolsevik hatalomátvétel esetleg elkerülhető lett volna.

De ez egyáltalán nem zárta volna ki, hogy a politikai inga még 1919 ősze előtt kilengjen jobbra. A Károlyi-féle reformokhoz hasonló volumenű szociális reformok békeidőben évek alatt zajlanak le, 1918–1919 fordulóján pedig, kombinálva a katonai és a gazdasági összeomlással, gyakorlatilag kilátástalanná tették a köztársasági elnök és rezsimje helyzetét – kommunista kísérlet ide vagy oda.

Trianon valójában a Tanácsköztársaságért kapott büntetés lett volna? A válasz első látásra elég egyszerű: a magyar határokat a békekonferencia szak-

értői bizottságaiban 1919. március 21. előtt részben már meghúzták, így közvetlen összefüggés Trianon és a magyarországi kommunista kísérlet között nincs. Az utódállamok legtúlzóbb követeléseit, így például a Nyugat-Dunántúlon húzódó szláv korridor ötletét pedig már ebben az időszakban elvetették. Ugyanakkor hiba lenne elfeledkezni a békekonferencia vezetői körében elég általános bolsevikellenességről. A volt cári birodalomban felbukkanó mozgalom dinamizmusa és gyors sikerei révén az egész nyugati társadalmi rendre veszélyt jelentett. Kicsit a középkori fanatikus eretnekmozgalomokra emlékeztette a szemlélőket, akik néha nem tudták leplezni csodálatukat. David Lloyd George, aki aztán igazán nem volt nagy kommunistabará, így írt emlékezéseiben Leninről: „az egyik legnagyobb vezető volt, bármely korszakban, aki valaha is emberek élén állt”. Párizsban félték a bolsevizmustól, de igazából egyezkedni is próbáltak képviselőivel: 1919 elején hosszas vita zajlott arról, hogy tárgyalásokat kezdeményezzenek-e Oroszországról a bolsevikok bevonásával a márvány-tengeri Herceg-szigeteken. A nyugati nagyhatalmak elég elkötelezettek voltak a

✿ A NÉP AKARATA ✿

A népszavazás kiírása vagy ki nem írása állandó témája a magyar békeszerződés körüli vitáknak. A magyar politikai elit Jászi Oszkár integer Magyarországnak gondolkodó (azt azonban kantonokra felbontó) elképzeléseitől több mint egy év alatt jutott el a népszavazás igenléséig: a magyar békedelegáció Apponyi Albert párizsi szereplése után, 1920. január-februári válaszjegyzékeiben fogadta el, hogy látatlanban igent mondjon a népszavazás felvetésére. 1920 tavaszán a magyar-francia titkos tárgyalások során a magyar fél meg is határozta ezeket a területeket.

A határ menti magyar többségű területek visszaadása mellett Budapest széles körű referendumot tervezett Kárpátalján, a Felvidék keleti részén, a Bánságban és Nyugat-Magyarország egészén. A kezdeményezés nagyjából 1,8 millió embert érintett volna, legalább harmincezer négyzetkilométeren. Ilyen méretű népi konzultációra a háború utáni Európában alig volt példa: az Allenstein/Olsztyn és Marienwerder/Kwidzyn környéki népszavazás körülbelül 720 ezer embert érintett, a karintiai ennek nagyjából a tizedét, a schleswigi népszavazás valamivel több, mint 160 ezer főt.

Méreteiben az 1921. márciusi felső-sziléziai népszavazás volt hasonló, amely csaknem kétfélmillió ember sorsáról döntött – igaz, ott egy nagy, összefüggő területen kellett megszervezni a voksolást, nem három különálló régióban, ahogy a magyar fél javasolta. Ráadásul ez a szavazás nem is döntött a teljes terület hovatartoz-

zásáról: a terület egy része a szavazás Németország számára kedvező eredménye ellenére végül Varsó fennhatósága alá került.

Az első világháború utáni népszavazásokat sok esetben paramilitaris erőszak előzte meg; ez alól Sopron sem volt kivétel. A Budapest javasolta régiókban az volt a közös, hogy 1. etnikailag rendkívül kevert területek voltak, 2. jelentős német lakossággal rendelkeztek (e népcsoportról Budapest lojalitást feltételezett), és 3. közvetlenül a javasolt új határok mentén helyezkedtek el, így automatikusan megnövelték volna az összefüggő országterületet. Furcsa módon a magyar fél ekkor már megelégedett volna a Székelyföld valamelyes autonómiájával, és visszacsatolását nem követelte közvetlenül.

A háború utáni népszavazások tanulságait elemezve azt a megállapítást tehetjük, hogy az eredmények gyakorta eltértek az etnikai statisztikáktól. Számos olyan szlovén vagy lengyel akadt, aki szívesebben lett a vesztes osztrák vagy német állam polgára, miközben lehetett volna akár egy új nemzetállam részese is. Ennek alapján és a soproni népszavazás eredményeinek ismeretében (ahol az etnikai többség a nem magyaroké volt) megkockáztatható, hogy a magyar kormány által javasolt körzetekben egy esetleges népszavazáskor a magyarok etnikai arányánál jóval többen szavaztak volna Magyarországgal, elsősorban a Bánságban és talán a Felvidék keleti részén – de mivel ilyesmire sohasem került sor, találgatásokra vagyunk utalva.

A búr, aki meg akarta szelídíteni Kun Bélát:
Jan Christian Smuts tábornok, a béke-
konferencia budapesti emisszáriusa

kapcsolat felvétele iránt, és még bojkottal, illetve a támogatás megvonásával is megfenyegették azokat a fehér-orosz csoportokat, amelyek ebben nem akartak részt venni.

A tárgyalások végül elmaradtak, de az 1919 áprilisában Budapestre puhatolózni küldött Smuts tábornok missziója is ebbe a „prinkipói/herceg-szigeteki folyamatba” illeszkedett: kereste a tárgyalás lehetőségét, ugyanakkor tartott is a bolsevikoktól. Harold Nicolson fiatal brit diplomata, akinek mondatait a magyarok turániságáról és az ezzel kapcsolatos ellenszenvéről sokat szok-

ták idézni, leír emlékezéseiben egy apró jelenetet 1919 áprilisából, amikor Budapesten tartózkodott a búr tábornok kíséretében. Egy elővárosi vonat masinistája tüzet kért a Smuts vonatánál tébláboló külügyi népbiztoshelyettestől, aki adott is a mozdonyvezetőnek: „*Kun kis rózsaszín szemeit szegezte rám, azt kutatva, hogy vajon mit szólok a proletár zamatú jelenethez: megindított-e avagy nevetségesnek találom. Én megőriztem nemes egykedvűségemet.*” Ez az alapvetően rosszindulatú közömbösség jellemezte az antant magatartását Kun Béla rezsimjével kapcsolatban: amíg nyertesnek tüntek belpolitikai téren, netán kezelhetőnek, akár még a békekonferenciára is meghívták – ilyen meghívás be is futott 1919. május elején a bécsi antantmisszióhoz. Mihelyt azonban vesztesre állt vagy az

északi hadjárat a nagy nehezen kialakított helyzet felborításával fenyegetett, rögvést megvonták tőle a bizalmukat.

Ráadásul a legkülönbözőbb megfigyelők (francia, amerikai, brit katonatisztek, diplomaták vagy éppen svájci emigrációba szorult magyar arisztokraták) emlékeztették az antant döntéshozóit, hogy a magyarországi bolsevizmus lényegesen más, mint az orosz. Mozgatórugói nem ideológiaiak, hanem a területmegtartás motiválja híveit: így kerülhetett azonos elbírálás alá Károlyi Mihály, Kun Béla vagy éppen Bethlen István. A Tanácsköztársaság kikiáltása után éppen csomagoló Fernand Vix ezredes fogalmazta ezt meg az elsők között: „*a körülményeket leleményesen kihasználó kommunista párt magához ragadja a hatalmat, a nemzeti kérdés [kiemelés az eredetiben: A. B.] alapján egyesül a szociáldemokrata párttal, és a magyar nép legfőbb érdekei – a nemzeti érdekek és a társadalmi érdekek – nevében kihirdeti szövetségét Szovjet-Oroszországgal*” – írta a francia katonatiszt március végén Budapestről. Hasonlóan látta a magyarországi bolsevizmust Stephen Pichon francia külügyminiszter is néhány nappal a hatalomátvételt követően.

Mi történt volna, ha a Tanácsköztársaság megmarad? Az összes felvázolt forgatókönyv közül ennek volt a legkisebb eshetősége, de tegyük fel, hogy Párizsban úgy döntenek: elfogadnak egy kommunista enklávét Közép-Európában. Valamikor a felvidéki hadjárat vége és a tiszai offenzíva kezdete közötti időben meghívják a Tanácsköztársaságot Párizsba, rendkívül előnytelen határokat diktálnak neki (Románia többet kap a vártnál, és elérhet akár a Tiszához is), Magyarországon pedig be rendezkedhet a proletárdiktatúra, teljes nemzetközi izolációban. Szovjet tanácsadók érkeznek, és az egész helyzet kissé Mongólia vagy Tuva két háború között látszatfüggetlenségére emlékeztet: az a rombolás, ami 1948 után zajlik majd Magyarországon, harminc évvel előbb kezdődik. Szóval ez sem lett volna túl jó.

HA MAGYARORSZÁG NEM ÍRJA ALÁ A BÉKE- SZERZŐDÉST...

A korszakban az aláírás megtagadása nagyon is létező lehetőségként vetődött fel. Apponyi Albert már 1919 végén azzal széljegyzetelte a magyar

delegáció meghívását Párizsba, a békekonferenciára, hogy felesleges azt elfogadni, mert a német és az orosz politika változásai folytán 1920 tavaszára az antant „megszűnik erőtenyező lenni”. Apponyi később is erős szkepszissel viszonyult a békecsináláshoz, és már februárban felvetette az aláírás esetleges visszautasítását abban az esetben, ha Magyarország nem kap jelentős – első-sorban területi – enyhítéseket. Amikor 1920 márciusában véglegessé vált, hogy a békekonferencia nem hajlandó újratárgyalni a magyar határok kérdését, a békedelegáció ismét megvitatta azt a lehetőséget, hogy nem írják alá a békeszerződést.

Bár a megkérdozett szakértők a katonai megoldást (azaz Magyarország antantcsapatok általi megszállását) nem tartották valószínűnek, a gazdasági blo-

kádtól a magyar kereskedelmi és pénzügyi élet összeomlását várták, ami rövid távon zavargásokhoz és a rendszer bukásához, illetve egy új, az antant felé immár kezesebb kormány kinevezéséhez vezetett volna. Bethlen István a környező országok magyarságának sorsára hívta fel a figyelmet, és alá nem írás esetén helyzetük romlására számított.

Összességében inkább az aláírás-párti érvek voltak többségben, még ha Teleki Pál, a külügyminiszteri tárca várományosa így is fogalmazott mesterének, Lóczy Lajosnak Párizsban küldött levelében: *„Húsvétra hazamennék. Hogy mivel, az még nem bizonyos, de alig van némi kilátás is arra, hogy ne a legrosszabb változatlan békével. És talán mégis alá fog kelleni a kormánynak ezt írni, mert éhenvész Pest, és az oláhok a Tiszáig bejönnek újra. Én*

ugyan ezen áldozatokat is meghoznám, de a legtöbbet nem.” A parlament plénuma előtt Teleki már úgy érvelt az aláírás mellett, hogy az országnak *„nem volt anatóliai sivataga”,* amely mögé visszavonulhatott volna, mint Musztafa Kemál és hívei a török–görög konfliktusban, azaz ekkor az ellátási szempontok után egyértelműen a földrajzakkal magyarázta az aláírás tényét.

Az aláírás kapcsán látható, hogy a korabeli politikai elit felmérte a lehetőségeket, és az aláírás megtagadása esetére az ország (folytatódó) gazdasági összeomlásától és az ennek nyomán bekövetkező politikai káosztól, illetve saját bukásától tartott, amelynek végén a békeszerződést mégis alá kellett volna írni, immár még rosszabb feltételekkel.

Mindent összegezve: lehetett volna másképp? Minden bizonnyal. Anélkül azonban, hogy valamiféle teleologikus történelemmagyarázatba bonyolódnánk, érdemes felmérni: a magyar politika elképesztően szűk ösvényen haladt 1918–1920 folyamán. Egyik oldalon a közéleti gondolkodás rögzültségei (a magyar politikai nemzet ideája, az integer ország képze), másik oldalon az utódállami és nagyhatalmi szándékok szegélyezték útját. Nagyon nehéz feladattal kellett megküzdenie Jászitól Telekiig mindenkinek, és az alkalmazkodásban, a lehetőségek felismerésében az elit tagjai nem bizonyultak túlzottan sikeresnek. A fegyveres ellenállás korábbi megszervezése vagy a magyar békedelegáció korábbi kijuttatása a békekonferenciára – amihez azonban olyan korai és gyors konszenzusra lett volna szükség a magyar politikában, ami legfeljebb 1918 legvégéig létezett – talán segíthetett volna valamennyit. Arra azonban igencsak kevés volt a remény, hogy az adott körülmények között a Magyar Királyság változatlan határokkal maradjon fenn. Hőseink részben az általuk is vallott nacionalizmus legyűrhetetlen erejével szemben vallottak kudarcot, sorsuk küzdelem a végzetel, ekként érdemes szemlélni. Szereplőinknek utólagos szemrehányást sem érdemes tenni: az valóban elég történelmietlen lenne. ♦

Teleki Pál külügyminiszter szerint nem kellett volna aláírni a békét – bár később maga is belátta, hogy nem volt más választás